

SIR WALTER RALEGH EN ELIZABETH-PIJPEN?

door J.v.d.Meulen

a: Sir Walter Raleigh-pijpen.

Regelmatig ontstaan er discussie's of Sir Walter Raleigh-pijpen (dit is de juiste spelling)^{9,12} een goede benaming is voor het type pijp, als op de ketel een mannekop met snor en puntbaard en op de steel een fabeldier staan afgebeeld, of dat men deze Jonas-pijpen moet noemen. Helaas zijn er tot op heden geen historische bronnen bekend waarin één van beide benamingen wordt gebruikt. Door de argumenten, zowel voor als tegen, op een rij te zetten is het wellicht mogelijk enig inzicht in deze zaak te krijgen.

Argumenten die voor Sir Walter Raleigh (SWR)-pijp pleiten; 1. Prenten van SWR vertonen grote gelijkenis met de gezichten op de pijpen!^{9,12} 2. SWR heeft veel gedaan om het pijproken in brede kring populair te maken.² 3. Hij was geliefd bij het gewone volk, vanwege zijn gewaagde escapades, avontuurlijke reizen en zijn uiteindelijk martelaarschap. 4. Zowel de terechtstelling van SWR (1618) als de vlucht van veel Engelse pijpmakers werd veroorzaakt door het optreden van Jacobus I. 5. In het begin van de 17e eeuw is de pijp regelmatig voorzien van het Tudor-roos merk, dit wijst op de emotionele banden van de uitgeweken pijpmakers met het voormalige vorstenhuis Tudor van Engeland. 6. In Engeland komt dit type pijp nauwelijks voor, mogelijk door sancties van hogerhand.^{1,2,8} 7. Het fantasiedier op de steel kan, gezien de prentkunst van omstreeks 1600, zowel een krokodil, slang of een grote vis voorstellen.² Als tegenargumenten het volgende; 1. De legende, dat SWR door een krokodil opgeslokt zou zijn en vervolgens weer uitgespuwd vanwege zijn afschuwelijke smaak, veroorzaakt door het veelvuldig pijproken, blijkt in de geraadpleegde literatuur over SWR niet voor te komen.^{9,10,12} 2. Het motief zal de Hollanders weinig aangesproken hebben, zij waren nauwelijks betrokken bij de interne problemen van Engeland.

Redenen die voor de benaming Jonas-pijp pleiten; 1. De vondst van een steel waarop IONAS staat, met het jaartal (1683).¹⁰ 2. Het dier op de steel kan zeker voor een grote vis (walvis, steur?) aangezien worden.

Tegen Jonas-pijpen zijn de volgende tegenwerpingen te maken; 1. Er is mij geen prent bekend waarop Jonas staat, welke vergelijkbaar is met de voorstelling op de ketel. 2. Vooral de uitgeweken Engelse pijpmakers hebben dit type pijp gemaakt. Waarom is deze pijp niet of nauwelijks in Engeland geprodu-

ceerd als het slechts een onschuldige afbeelding van Jonas geweest zou zijn?

Veel Engelse pijpmakers zijn naar Holland uitgeweken, nadat de anglikaanse Jacobus I de troon had bestegen. Hij maakte het de eenvoudige handwerklieden moeilijk door zijn geloofsvervolgingen. Voor de pijpmakers kwam daar nog zijn afkeer van het roken bij, wat nadelig was voor de afzet van hun produkten. Het is niet verwonderlijk dat de gevluchte Engelsen vanuit het "veilige" Holland hun antipathie gestalte gaven door het beroemdste slachtoffer van Jacobus I op hun pijpen te vereren. Dit kan tevens de oorzaak zijn dat SWR- pijpen zo weinig in Engeland voorkomen. Men riskeerde een onplezierige confrontatie met de overheid.⁸ In dit licht bezien is het fabeldier op de steel niet de krokodil, uit de al of niet bestaande legende maar zoals Brongers terecht opmerkt "een slang als symbool van het kwade waaraan Raleigh in de meest letterlijke zin ten onder is gegaan".² Mogelijk is de strijd van SWR tegen de Spanjaarden ook een reden geweest waardoor dit type pijp toch populair is geworden. De Hollanders waren immers vanaf 1621 weer in oorlog met Spanje. Later kan de historische betekenis van de pijp verloren zijn gegaan, mede door de toename van het aantal lokale pijpmakers. Omdat het maken van een mal een kostbare zaak is zullen sommigen aan de pijp een nieuwe geschiedenis willen verbinden. Het is voor de hand liggend dat men er het bijbelse verhaal van Jonas in de walvis in ziet. Om de betekenis voor anderen duidelijk te maken liet de pijpmaker Jonas in de mal graveren. Uit de mij ter beschikking staande gegevens en argumentaties kom ik tot de conclusie, dat de in het begin van de 17e eeuw afgebeelde persoon op de gezichtspijpen Sir Walter Raleigh moet zijn geweest. Wellicht is later, al of niet incidenteel, de benaming Jonas-pijp in zwang gekomen. Het is ook mogelijk dat beide termen naast elkaar in omloop waren. Veel feiten zijn nog door de nevelen der historie voor ons verborgen. Een ieder die beschikt over aanvullingen en/of verbeteringen, wil ik verzoeken, indien mogelijk met literatuur verwijzing, mij hiervan in kennis te stellen.

b: Elizabeth-pijpen.

Zeldzamer dan de Sir Walter Raleigh-pijpen zijn de figuurpijpen waarbij op de ene zijde een mannekop met puntbaard en op de andere zijde een vrouweportret staat. In de literatuur komen we diverse benamingen tegen. De Engelse pijpmaker/schrijver Ayto beweert dat op deze pijpen Charles I en Henrietta Maria staan afgebeeld,¹³ helaas laat hij geen foto van de bedoelde pijp zien. Het is mij niet bekend of dit type pijp ooit

in Engeland gemaakt of gevonden is, maar in Holland treft men ze wel aan. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat het de beeltenis van Charles I zou zijn, want hij was een tegenstander van de puriteinen,¹⁸ een groepering die juist veel aanhangers had onder de ambachtslieden. Veel pijpmakers zijn juist vanwege de geloofsvervolgingen uit Engeland gevlucht.¹⁷ Een andere theorie is dat het afbeeldingen zouden zijn van Frederik Hendrik en Amalia van Solms, die in 1625 in het huwelijk treden.^{14,15} Voor deze benaming is veel te zeggen. Frederik Hendrik was geliefd bij het volk, hij had als bijnaam "de Stedendwinger" omdat hij zo succesvol was in zijn strijd tegen de Spanjaarden.¹⁶ Het is niet uitgesloten dat hij om deze reden is vereeuwigd. De meest gebruikte benaming voor dit type pijp is evenwel Elizabeth-pijp.^{1,7} Er zijn mij prenten van Elizabeth I bekend die inderdaad een grote gelijkenis vertonen met de afbeelding op de pijp.¹¹ De vraag rijst vervolgens wie is de persoon die op de andere zijde staat afgebeeld? Elizabeth was niet getrouwd en reeds in 1603 overleden. Als datering voor deze pijpjes wordt meestal aangenomen dat de produktie na 1620 is gestart, dus na de dood van Sir Walter Raleigh. Vanwege vaderlandslievende gevoelens en ter nagedachtenis aan SWR en hun geliefde vorstin Elizabeth I heeft men deze pijp in produktie genomen. Ook over de motieven op de rijk versierde steel verschillen de gedachten. Friederich beschrijft de steel als "prachtig bewerkt met rozen en granaatappels, de laatst genoemde als evenzovele symbolen van koninklijke macht en vruchtbaarheid".⁷ Düco geeft een andere verklaring voor de graveringen. Hij schrijft: "in een ovaal twee handen als teken van huwelijks-trouw en granaatappeltjes als teken van reinheid".¹⁴ Helaas geldt ook voor deze pijp dat we slechts kunnen gissen naar de werkelijk afgebeelde personen. Voorlopig zie ik echter geen reden om de reeds ingeburgerde benaming Elizabeth-pijp te veranderen in b.v. Amalia van Solms-pijp.

Geraadpleegde literatuur;

1. G.A.Brongers, Nicotiana Tabacum, Theodorus Niemeyer N.V., Groningen, 1964, blz.34/35
2. G.A.Brongers, Van gouwenaar tot bruyère pijp, Gaade, Amerongen, 1978, blz. 50/51
3. D.Düco, Sir Walter Raleigh pijpekop, Nieuwsbulletin Pijpenkamer Icon, 1e jrg. nr.1, 1975
4. D.Düco, Vijftig zeventiende eeuwse pijpen, Monografieën over pijpen, nr.2, 1975
5. F.H.W.Friederich, Pijpelogie (III), Westerheem, vol. XIII

- nr.3, 1964, blz. 59/60
6. F.H.W.Friederich, Pijpekoppen, Fibula, 5^e jrg. no.1, 1964, blz. 3
 7. F.H.W.Friederich, Pijpelogie, AWN.-monografie no.2, 1975, blz. 38/39, 41/42
 8. D.A.Goedewaagen, Een figuurpijp met historie, Vrienden van de Nederlandse ceramiek, Mededelingenblad no.15, 1959, blz. 186/188
 9. R.Lacey, Sir Walter Raleigh, Sphere Books, 1975
 10. I.C.Walker, Sir Walter Raleigh Pipes, Quarterly Bulletin Archeological Society of Virginia, vol.26, no.4, 1972
 11. N.Williams, Elizabeth I, Fibula-Van Dishoeck, Bussum, 1973
 12. J.Winton, Sir Walter Raleigh, Coward Mc Cann & Geoghegan, New York, 1975
 13. E.G.Ayto, Clay Tobacco Pipes, Shire Album 37, 1979, blz.4
 14. D.Düco, Elizabeth of Amalia?, Nieuwsbulletin Pijpenkamer Icon, 2^e jrg. nr.1, 1976, blz.6
 15. D.Düco, Jaarverslag Pijpenkamer Icon, 1976, blz.6
 16. P.Louwerse, Geïllustreerde Vaderlandse Geschiedenis, van Holkema & Warendorf N.V., Amsterdam, 1939
 17. J.v.d.Meulen en H.Tupan, De Leidse Tabakspijpmakers, Stubbeg, Hoogezand, 1980, blz.15
 18. Drs.Sj.de Vries en Drs.P.Schraa, Geschiedenis II, nieuwe tijd, Elsevier, Amsterdam, 1965

VRAAGBAAK...

Onlangs kreeg ik een steelfragment in handen waar ik graag wat meer over zou willen weten. Het fragment vertoont wel enkele kenmerken van Westerwaldpijpen (zie Eddie Nijhof P.K.N.nr.13), maar het opschrift in de medaillons wordt niet genoemd in het artikel.

Op de linker zijde is IOHNES te lezen, wat mogelijk staat voor Johannes. De rechter tekst is zeer vaag, misschien staat hier KNETH. De overgang van steel naar kop is versierd met knorren. Dergelijke versieringen worden in bovenstaand artikel wel weergegeven, maar verschillen totaal met dit ruim 4 cm lange steelfragment. Wie weet de pijpmaker en herkomst van deze pijp?

Michel Vroomans

